

Pukovnik

VASILJE CERVIĆ

Oblici vojne organizacije u narodnooslobodilačkom ratu

Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije predstavlja izuzetan i osoben Titov doprinos stvaralačkoj primeni i obogaćenju marksističke teorije i prakse, i to u onom njihovom delu koji se tiče vojne organizacije ustaničkih masa u oslobodilačkom i revolucionarnom ratu.

Pristup toj temi zahteva da se, bar ukratko, naznači polazno stanovište, prema kojem Titov pogled na oblik vojne organizacije podrazumeva politički i vojnostrategijski koncept narodnooslobodilačkog rata kao opšti okvir unutar koga se razvija oblik vojne organizacije. Tito je, dakle, stvarao vojnu organizaciju za vođenje oslobodilačkog i revolucionarnog rata, što je bitno uticalo na njen politički i društveni karakter; stvarao je vojnu organizaciju za kombinovani partizansko-frontalni način ratovanja, što je, u vojnostrategijskom smislu, presudno uticalo na njenu organizaciju i strukturu. Oba ta koncepta bila su jedinstven izraz njegove ideje o pre-rastanju masovnih narodnih ustanaka u dugotrajan opštenarodni rat, ideje koja je našla materijalni izraz u razvoju vojne organizacije.

Naša Narodnooslobodilačka vojska nastala je u potpunom diskontinuitetu s bivšom jugoslovenskom vojskom, koja se pokazala nesposobnom da se suprotstavi fašističkim armijama i čiji je znatan deo rukovodećeg kadra stupio u kolaboraciju s neprijateljem. Tako se i u našem iskustvu potvrdilo da birokratsko-vojna mašina klasnog građanskog društva ne može biti nosilac oslobodilačke i re-

volucionarne borbe, već da se ona, po pravilu, suprotstavlja takvoj borbi.

Narodnooslobodilačka vojska je stvarana kao samostalna snaga, a ne kao privesak bilo koje spoljne vojne sile. Stvarana je u oružanoj borbi protiv vojne organizacije fašističkih sila i domaćih izdajnika.

Time, svakako, nisu iscrpljeni svi uslovi i okolnosti (okupacija zemlje, nedostajanje naoružanja i opreme i materijalnih izvora uopšte, itd.) u kojima je Tito osmislio i praktično gradio nov oblik vojne organizacije, ali tri navedene činjenice imaju značaj koji se ne može mimoići.

Tito je definisao Narodnooslobodilačku vojsku kao »naoružanu narodnu snagu koja treba da izvojuje slobodu svome narodu«,¹ koja se bori »za pravednu stvar, za oslobođenje zemlje ispod jarma okupatora i za bolju i srećniju budućnost«, tj. da se više nikada ne desi da »plodove borbi i žrtava naših boraca iskorišćava neko drugi, a ne oni koji su ih zaslužili — naš narod«. On ju je nazvao vojskom bratstva i jedinstva, budući da je ona — po svom nacionalnom biću, po cilju za koji se bori i po praktičnom ponašanju — nosilac slobode, ravnopravnosti, bratstva i jedinstva svih naroda i narodnosti. A oslobodilačka je u dvostrukom smislu: prvo, po tome što se bori za oslobođenje Jugoslavije od fašističkih zavojevača i, drugo, po tome što se bori za slobodu i ravnopravnost naroda i narodnosti.

Klasno-socijalna i nacionalna struktura Narodnooslobodilačke vojske u potpunosti je odgovarala njenim revolucionarno-oslobodilačkim ciljevima. U partizanskim odredima, zatim u brigadama, divizijama i Narodnooslobodilačkoj vojsci u celini, borili su se radnici, seljaci, napredna inteligencija i svi rodoljubi bez obzira na političko uverenje, versku i nacionalnu pripadnost,² odnosno borile su se najšire narodne mase predvođene komunistima, koji su morali biti uvek tamo gde je najteže, morali su drugima pokazati primer discipline i drugarstva, samopožrtvovanja i hrabrosti.³

I klasno-socijalni i nacionalni sastav starešinskog kadra u Narodnooslobodilačkoj vojsci, kao i način njegovog izbora, u potpunosti je odražavao njen oslobodilački i revolucionarni karakter. »Seljaci i radnici, studenti i ostala napredna inteligencija, koji su rasli i razvijali se u narodnooslobodilačkoj borbi, postali su oficiri naše

¹ J. B. Tito: *Vojna djela*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, knjiga I, str. 124.

² *Isto*, str. 21.

³ *Isto*, str. 34—44.

armije. To su najbolji sinovi naših naroda, koje su istakli samo borci iz svoje sredine. Takvim svojim oficirima i podoficirima mogu biti ponosni narodi Jugoslavije.«⁴

Radničko jezgro Narodnooslobodilačke vojske činile su proleterske brigade, koje su tako nazvane zato što je u njih »ušao pretežno proletarijat, radnici iz gradova, fabrika i rudnika, koji su u dotadašnjim borbama pokazali ne samo visoku klasnu svijest, već i besprimjernu hrabrost i vjernost Partiji i narodu; i zato što je u tim danima to ime značilo beskompromisnu borbu na život i smrt, što se narod u tim teškim danima na djelu uvjerio da je samo radnička klasa, s Komunističkom partijom Jugoslavije na čelu, do-sljedan beskompromisan borac protiv okupatora.«⁵

Vodeća uloga radničke klase i Komunističke partije Jugoslavije u narodnooslobodilačkoj borbi odlučujuće je uticala na opštenarodni karakter te borbe, koji se na isti način i sa istom logikom ogledao u jedinstvenom narodnooslobodilačkom frontu, kao novom obliku najmasovnije društveno-političke organizacije, u narodnooslobodilačkim odborima, kao novim istinski demokratskim organima vlasti, i u Narodnooslobodilačkoj vojsci, kao obliku naoružanog naroda.

Razjašnjavajući karakter Narodnooslobodilačke vojske, koja je stvorena Titovim genijem, a u skladu sa idejama klasika marksizma o naoružanom narodu, Kardelj ističe sledeće: »Oružani narod — to je bio prvi nosilac naše oružane borbe protiv okupatora posle aprilskog sloma. Ta činjenica sama po sebi govori o demokratskom, narodnom karakteru naše Narodnooslobodilačke vojske. Naša nova regularna narodna vojska je proizišla iz mnogobrojnih odreda naoružanog naroda, kovala se u borbi, učila se u borbi i za sve vreme bila negovana najvećom ljubavlju sopstvenog naroda. Njene spoljne forme su se, prirodno, menjale, kako su to tražili interesi rata protiv neprijatelja, ali njena *demokratska, narodna* suština ostala je nepromenljiva. Naša Narodnooslobodilačka vojska je zaista pravo čedo svog naroda, njegov direktni proizvod. U njoj se u potpunosti slivaju interes nacionalne nezavisnosti i interes demokratskih prava osnovnih narodnih masa.«⁶

Ukratko, Narodnooslobodilačka vojska, kao instrument radničke klase i najširih narodnih masa i kao zajednička oružana sila svih naših naroda i narodnosti bila je u funkciji politike Komunističke partije Jugoslavije, koja je, kako svojom borbom i akcijom u

⁴ Isto, str. 201.

⁵ J. B. Tito: *Vojna djela*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, knjiga II, str. 106.

⁶ Edvard Kardelj: *Revolucija i vojna misao*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1979, str. 348.

predratnom razdoblju tako i u narodnooslobodilačkom ratu, bila priznata i prihvaćena ne samo kao predvodnik radničke klase već i najširih narodnih masa.

Takav politički i društveni karakter Narodnooslobodilačke vojske i klasno-socijalni i nacionalni sastav starešina i boraca nužno se odražavao na karakter discipline i unutrašnjih odnosa u njoj i na njeno političko organizovanje.

U marksističkoj vojnoj literaturi nalazimo oslonac za klasni pristup problemu discipline u vojnoj organizaciji, budući da se baš u karakteru discipline najreljefnije ogledaju klasni odnosi datog društva i njegove vojske. Mering je, u vezi s tim, pisao da »dušu svakog vojnog uređenja čini disciplina« i dao je izvanredne primere koji pokazuju da su izvori i metodi izgrađivanja discipline u armijama klasnog društva dijametralno različiti od onih u oslobodilačkim i revolucionarnim armijama.

Sa te tačke gledišta, najpre treba zapaziti da Tito disciplinu u Narodnooslobodilačkoj vojsci, kao samodisciplinu, izvodi iz društvene i političke suštine narodnooslobodilačkog rata, koja je iskazana kao pravedna stvar radnog naroda grada i sela, i iz nužnosti koju nameće sama priroda oružane borbe protiv jakog, veštog i organizovanog neprijatelja. O tome Tito u Statutu proleterskih brigada kaže: »Disciplina je u brigadama gvozdена. Ova disciplina nije slična disciplini u kapitalističkim armijama. To je samodisciplina zasnovana na svesti i političkom uverenju svakog pojedinog borca. Ona se zasniva na dubokom uverenju čitavog kolektiva kao celine da je takva disciplina neophodno nužna radi uspešne borbe protiv neprijatelja. Temelj takve discipline jeste bezgranična ljubav za pravednu stvar radnog naroda grada i sela — ljubav za konačnu pobedu nad svim neprijateljima naroda.

Ovo zahteva strogo i bezuslovno izvršavanje svih naređenja vojnih starešina i političkih rukovodilaca. Za kršenje discipline, za svesno sabotiranje naređenja kažnjavaće se najstrožije.

Između boraca, kao i između komandnog sastava i boraca, treba da vladaju pravi drugarski odnosi, a u stroju i u službi treba da vlada pravi vojnički duh.«⁷

U tim Titovim stavovima dominantan je elemenat političke svesti i uverenja, a elemenat prinude i represije je sekundaran i u funkciji je prvog. Štaviše, i sa jednog šireg stanovišta, može se reći da je Tito svoju revolucionarnu viziju novih društvenih odnosa najpre aplicirao u Narodnooslobodilačkoj vojsci, a sinonim tih no-

⁷ J. B. Tito: *Vojna djela*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, knjiga II, str. 103.

vih društvenih odnosa bilo je drugarstvo između komandnog sastava i boraca. Sam pojam *drugarstvo i drugarski odnosi*, unutar Narodnooslobodilačke vojske, anticipirao je političku, nacionalnu i društvenu ravnopravnost ljudi i u uslovima neizbežne vojne hijerarhije, tj. odnosa pretpostavljeni-potčinjeni.

Za Tita drugarstvo i disciplina nisu ni u kakvoj suprotnosti, već su to dve strane jedinstvenog odnosa. U njegovom vojnom delu dosledno je sprovedena ideja da »u našoj armiji treba da bude čvrsta, gvozdena disciplina, s jedne strane, a s druge, najprisnije drugarstvo i između oficira i između oficira i boraca.«⁸ Pri tom, Tito je smatrao da disciplina dobija sa drugarskim odnosima, a da se drugarstvo izražava, u prvom redu, u čovečnom odnosu starešina prema našim mladim ljudima. Tu odrednicu »čovečan« on nije ostavio kao apstrakciju, već ju je ispunio konkretnim sadržajem — poštovanjem dostojanstva čoveka (»najviše vrijeđa čovjeka, pa bio on mlad ili star, kada mu se čini ono što nije dostojno da se čini čovjeku, ono što omalovažava dostojanstvo čovjeka«)⁹ i pravednom strogošću, koja je neophodna za učvršćenje discipline, ali u kojoj »ne smije da bude nikakvih pretjerivanja, drila«, ni »bezdušnosti i aljkavog odnosa prema ljudima.«¹⁰

Titovi stavovi o disciplini i međusobnim odnosima u Narodnooslobodilačkoj vojsci integralni su deo revolucionarne političke linije Komunističke partije Jugoslavije, koja nužno obuhvata radikalnu promenu društvenih odnosa u celini, tj. odnosa među ljudima u smislu njihovog oslobađanja od eksploatacije i od svakog oblika ugnjetavanja. Prema tome, oslobodilačka i revolucionarna narodna armija, uz sve specifičnosti koje mora imati vojna organizacija, u uslovima narodnooslobodilačkog rata, postaje prva ustanova novog društva i novih društvenih odnosa koji su se u specifičnom vojnom ambijentu odlikovali svesnom vojnom disciplinom, tj. samodisciplinom i drugarskim, čovečnim odnosima između starešina i boraca.

Narodnooslobodilačka vojska je, u skladu s tim, imala i odgovarajuće oblike svoje organizacije i strukture u političkom smislu, tj. posebne političke i partijske organe i organizacije. O tome Tito kaže: »Kad govorimo o ustanku, organizaciji partizanskih odreda i formiranju regularnih vojnih jedinica, možemo da kažemo da su partijske organizacije i polit-odjeli, čiji su članovi obilazili jedinice, odigrali ogromnu ulogu u razvijanju ideološke i političke svijesti

⁸ J. B. Tito: *Govori i članci*, Kultura, knjiga III, str. 69—70.

⁹ »Narodna armija«, 1412/46.

¹⁰ J. B. Tito: *Govori i članci*, Kultura, Beograd, knjiga III, str. 69—70.

među borbama i stvaranju bratstva i jedinstva naroda. Bez partijskih organizacija i polit-odjela ne bismo mogli stvoriti takvu monolitnost Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, niti osigurati u toku rata parolu o bratstvu i jedinstvu jugoslovenskih naroda, koja je od početka bila ispisana na našoj zastavi. Bez njihovog rada ne bi bio moguć tako visok stepen svijesti naših boraca i njima pripada zasluga što je naša linija bila jasna i dosljedno sprovedena i u toj etapi. Svoje revolucionarne ideje naša partija je usadila u srca naših ljudi ne samo u toku narodnooslobodilačke borbe, već i poslije rata...¹¹

Sledstveno tome, može se reći da su partijske organizacije, polit-odjeli i skojevske organizacije bili ključni činioci politizacije i socijalizacije Narodnooslobodilačke vojske, dakle, onog neprestanog i širokog prožimanja sa radničkom klasom i radnim ljudima, odnosno sa narodom. Suštinska je odlika revolucionarne narodne vojske, kakvu je stvarao Tito, njeno uvođenje u središte političkih i društvenih zbivanja. To što smo postigli u narodnooslobodilačkom ratu u pogledu politizacije i socijalizacije Narodnooslobodilačke vojske, pod neposrednim Titovim rukovodstvom, rezultat je socijalističke orijentacije i socijalističkog razvoja na vojnom polju.

U vezi s tim, nameće se, sama po sebi, Engelsova anticipacija: »To što nije mogla da izvede buržoaska demokratija 1848. godine, baš zato što je bila buržoaska, a ne proleterska, naime, da dade radnim masama volju čija bi sadržina odgovarala njihovom klasnom položaju — to će neizostavno učiniti socijalizam.«¹²

Tu Engelsovu anticipaciju Tito je učinio realnom u praksi narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, pri čemu je volja radnih masa, sa sadržinom koja je odgovarala njihovim klasnim interesima, došla do punog izražaja u svim novim ustanovama novog društva koje se radalo u ratu: u novoj narodnoj vlasti, masovnim društveno-političkim organizacijama novog tipa i novoj Narodnooslobodilačkoj vojsci koja je, baš zbog prirode ratnih okolnosti, bila najneposredniji i najjači izraz radnih masa i svih naroda Jugoslavije.

Razvoj Narodnooslobodilačke vojske, u okviru datih političkih i društvenih pretpostavki, imao je i u pogledu oblika vojne organizacije svoj osoben tok i u tome se ogleda originalnost Titovih strategijskih ideja. Titova zamisao o razvoju oblika vojne organizacije polazila je od partizanskih narodnooslobodilačkih odreda, da bi već na kraju prve ratne godine evoluirala ka stvaranju regular-

¹¹ »Komunist«, 20. april 1967.

¹² F. Engels: *Izabrana vojna djela*, Vojno delo, Beograd 1953.

nih vojnih jedinica — brigada, sa jasnom perspektivom ka obra-
zovanju još krupnijih sastava, odnosno Narodnooslobodilačke vojske
Jugoslavije.

Partizanski odredi bili su početni i najprikladniji oblik vojnog
organizovanja ustaničkih masa, koji je omogućavao da njihovo pa-
triotско raspoloženje, oslobodilačka i revolucionarna energija dođu
do punog izražaja u oružanoj borbi. Iako su i sami organizovani
u bataljone, čete i vodove, dakle kao vojne formacije sa čvrstom
disciplinom, ipak su oni imali lokalni karakter. To se ogledalo u
sastavu ljudstva sa relativno ograničene teritorije i, u vezi s tim,
u suženom manevarskom prostoru, koji je bio vezan za lokalno tlo.
Osim toga, velik broj partizanskih odreda, uz navedena ograniče-
nja, neizbežno je stvarao i teškoće u komandovanju i objedinjava-
nju njihovih borbenih dejstava. Zbog toga oni nisu mogli izdržati
sudare sa jakim združenim jedinicama neprijatelja.

Suočen s tim problemom, Tito je tražio rešenje ali ne u usit-
njavanju partizanskih odreda, da bi izbegao udare neprijatelja, već
u stvaranju krupnih vojnih jedinica iz više partizanskih odreda,
radi izvođenja operacija drugačijeg stila i zadavanja snažnijih uda-
ra okupatoru i njegovim ustaškim i četničkim slugama. Tito je, u
svom metodu, povezano razmatrao način ratovanja i oblike vojne
organizacije. S obzirom na to, on je u proleterskim brigadama video
operativne jedinice strategijskog karaktera i jezgro buduće regu-
larne vojske, odnosno redovne armije. Istovremeno, bio je čvrsto
uveren da »kada mi krenemo sa jedno četiri do pet proleterskih
brigada u jednom pravcu, da neće biti te sile koja bi nas zausta-
vila, da će biti opet slobodne teritorije.«¹³

Sledeći Titov korak bio je stvaranje divizija i korpusa sa jez-
grima budućih vidova i rodova oružanih snaga, čime je Narodno-
oslobodilačka vojska, već u jesen 1942, dobila jasan i čvrst orga-
nizacioni oblik i razgranatu unutrašnju strukturu. Pri tom, Tito je
sačuvao partizanske odrede kao oblik vojne organizacije i inicirao
stvaranje novih na neoslobođenoj teritoriji, u svim delovima zemlje.
Tako je izgradio originalnu organizaciju i strukturu oružanih sna-
ga, tačno odslikanu samim nazivom *Narodnooslobodilačka vojska i
partizanski odredi Jugoslavije*, koja je u potpunosti odgovarala nje-
govom konceptu frontalno-partizanskog načina ratovanja.

Pri razmatranju Titovih ideja i prakse u pogledu oblika i struk-
ture vojne organizacije, pored ovih njenih formacijskih karakteri-

¹³ J. B. Tito: *Stvaranje i razvoj JA*, Glavna politička uprava JA, 1949,
str. 148.

stika, treba imati na umu i Operativnu grupu Vrhovnog štaba, koja je bila pod neposrednom Titovom komandom. Ta operativna grupa nije imala ustaljen sastav, ali je u pretežnom delu narodnooslobodilačkog rata dejstvovala kao udarna snaga Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. S obzirom na to, u teorijskim razmatranjima, ona se uzima kao način ili izraz grupisanja, što je tačno, ali ona je, u isto vreme, postojala i kao originalan oblik vojne organizacije. U prilog tome govori i argumenat da je neprijateljsko komandovanje istrajno nastojalo da okruži i uništi Operativnu grupu Vrhovnog štaba, kao ključnu snagu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.

U celini uzev, oblici vojne organizacije u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, koje je Tito zamišljao i stvarao, otkrivaju nam da je on to činio po izvesnim načelima koja su proisticala iz opšteg koncepta kombinovanog frontalno-partizanskog načina ratovanja. Prvo takvo načelo je *raznovrsnost* oblika vojne organizacije, koja se ogleda u kombinovanju partizanskih odreda i krupnih jedinica i sastava sa svim obeležjima redovne vojske. To načelo raznovrsnosti vidi se takođe i u različitoj strukturi partizanskih odreda i krupnih formacija, u zavisnosti od njihove namene i objektivnih uslova u kojima su formirani. Drugo načelo je *rastuća udarna snaga*, koja se ogleda kako u blagovremenom obrazovanju jačih formacija i sastava za zadavanje snažnih udara neprijatelju, tako i u obrazovanju Operativne grupe Vrhovnog štaba, koja je davala glavni pečat ukupnim dejstvima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Treće načelo je *moгуćnost transformacije* od jednostavnih oblika vojne organizacije (partizanski odredi) ka složenijim (brigade, divizije, korpusi, armije). U stvari, partizanski oblik vojne organizacije, ukoliko ne pokaže sposobnost da se razvije i da stvori i redovnu, regularnu armiju, umanjuje svoje izgledе u sudaru sa neprijateljem koji raspolaže modernom, savremenom armijom. Četvrto načelo je *jedinstvo rukovođenja i komandovanja*, koje proističe iz jedinstvenog političkog rukovođenja narodnooslobodilačkom borbom i koje je uslovljeno bezuslovnom potrebom objedinjenog dejstva svih oblika vojne organizacije u saglasnosti sa jedinstvenim strategijskim palnom. To načelo se ogleda u centralizovanim funkcijama i odgovornostima Vrhovnog štaba i Vrhovnog komandanta, ali se time ne iscrpljuje, jer takođe, podrazumeva nužan stepen decentralizacije, odnosno samostalnosti i inicijative potčinjenih štabova i komandi, ali samostalnosti i inicijative koje su uokvirene odgovornošću za ostvarenje jedinstvenog strategijskog plana i potčinjavanjem Vrhovnom štabu i Vrhovnom komandantu.

Jedinstveno rukovođenje i komandovanje u Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije bilo je činilac od najveće važnosti. Tako je Tito osigurao jedinstvenu usmerenost, povezanost i sadejstvo svih oblika vojne organizacije, što je rezultiralo u originalnoj i osobenoj ratnoj veštini. Po zakonu dijalektike, niko to nije mogao bolje osetiti od neprijateljskog komandovanja. A kako je ratna veština, pored ostalog, i sukob volja, neprijateljsko komandovanje je na kraju rata pokušalo da na tom polju postigne rešenje. Pošto u više navrata nije uspelo da okruži i uništi Operativnu grupu i glavninu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, ono je pokušalo da uništi Vrhovni štab i Tita kao vrhovnog komandanta, dakle, da poznatim desantom na Drvar uništi mozak Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Time je, nesumnjivo, Titu odati priznanje velike objektivne vrednosti. Istina, to priznanje je bilo iznuđeno, tačnije rečeno, nametnuto neprijatelju, ali ta okolnost ne umanjuje, već, naprotiv, povećava njegovu objektivnu vrednost.